

E-LOGOS
ELECTRONIC JOURNAL FOR PHILOSOPHY/2003
ISSN 1211-0442

Scestí filosofické etiky – racionální egoismus

(reflexe objektivistické etiky a fenomenologie mravů N. Hartmanna)

David Sojka

Obsah:

1. Proč se zabývat objektivistickou etikou
2. Etika a morálka
3. Objektivistická modifikace „hartmannových“ egoistických koncepcí
4. Život jako nejvyšší hodnota
5. Hierarchie hodnot a její nepřevoditelnost
6. Spor s environmentalismem – chybné pojetí rozumu
7. Předporozumění etickým pojmům
8. Rozšíření Hartmannovy kritiky na objektivismus
9. Altruismus a egoismus jako konstitutivní součásti dvojjediného fenoménu
10. Hartmannovo pojetí hierarchie hodnot
11. Závěr

„Pro toho, kdo tupě přechází kolem lidí a jejich osudů, kým neotřese to, co je otřesné, koho nepovznese to, co je povznášející, pro toho je to vše v životě zbytečné, nemá na tom účast. Pro toho, komu chybí orgán pro smysl životních poměrů, pro to, co je nevyčerpatelně významné u osob, situací, poměrů a událostí, pro toho zůstává svět beze smyslu, život bez významu. Krajní prázdnota a jednotvárnost je odrazem jeho vnitřní prázdnoty, jeho morální slepoty. Neboť skutečný svět, ve kterém stojí, proud lidského života, který ho nese a vede s sebou, nepostrádá rozmanitost a bohatost. Vychází-li člověk naprázdno uprostřed bohatosti života, pak je to způsobeno jeho vlastním zneuznáním života. Pro morální povahu člověka je to tedy vedle úzké aktuálnosti konání a požadavků vždy druhý požadavek: účastnit se bohatosti světa, být vnímavý ke všemu významnému, být otevřen všemu smysluplnému a hodnotnému.“

Nicolai Hartmann ^[1]

1. Proč se zabývat objektivistickou etikou

Nicolai Hartmann v knize *Struktura etického fenoménu* odhaluje omyl v chápání altruismu a egoismu. Dochází k poznání, že tyto dva pojmy reprezentují skutečnost jen jako izolované artefakty. Nabízí řešení v podobě syntézy, která zachovává podstatné z obou přístupů a současně zavrhuje jejich disjunktivní pojetí.

Teprve pochopení altruismu a egoismu jako součástí jednoho fenoménu je skutečnou zbraní proti argumentům zastánců některého z těchto *izolovaných artefaktů*. Přestože proti oběma lze vznést závažné námitky, nikdy se je nepodařilo porazit úplně. A to právě proto, že jim náleží část pravdy a mohou se onou částí opřít o empirickou zkušenost.

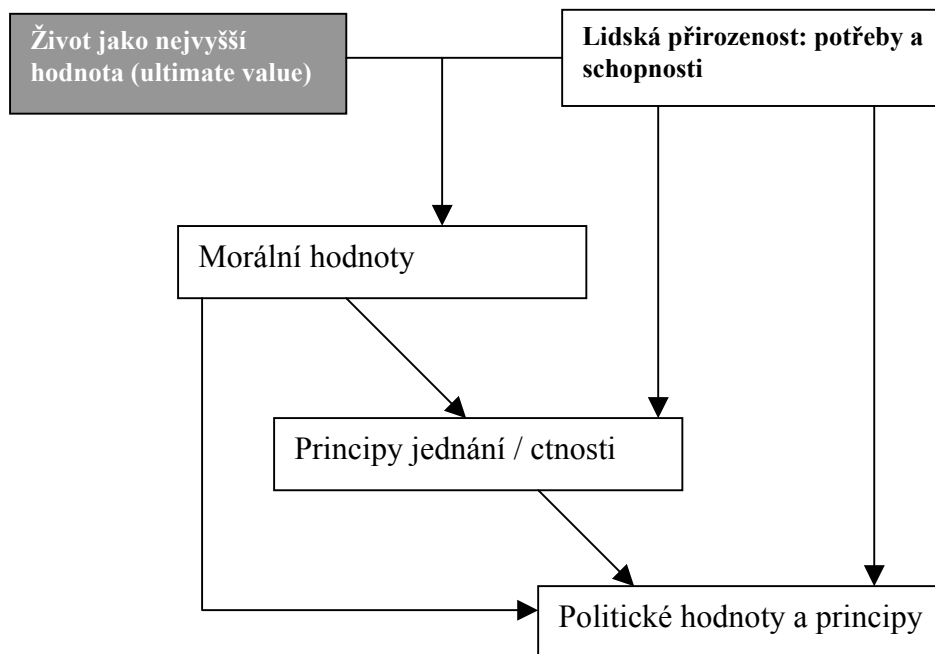
Tato dvě pojetí pochopená odděleně vytvářejí řadu konfliktů, které plynou z jejich nároku na normativnost. Žádný z nich však, protože neodpovídá skutečnosti jako celku, nemůže své postavení obhájit nadlouho. Historie je dlouhou řadou takovýchto střetů, kdy bývá spíše pravidlem než výjimkou, že jedno pojetí - až dosáhne ve své realizaci vrcholu - je náhle, téměř bez varování, střídáno druhým.

Tento umělý konflikt falešných alternativ má tak hluboké kořeny a tak široké konsekvence, že o jeho aktuálnosti nemůže být sporu. Jedním z největších reprezentantů artefaktu egoismu současnosti je objektivismus. Filosofie, již nejvíce zviditelňuje její teorie racionálního egoismu - tedy jedna z forem egoistických etik. Naléhavost problému objektivismu je o to větší, že příznivci této filosofie ji chápou jako prostředek k politickým aktivitám. Samo o sobě to není nic špatného, každé politické uskupení by mělo vycházet z nějakých nejobecnějších východisek (alespoň ta seriózní). Negativní je fakt, že exponovanost a s ní v ruku v ruce jdoucí povrchnost politické oblasti dává často některým myšlenkám váhu, již si nezaslouží.

V této eseji se chci zaměřit na základní kameny objektivistické etiky, samozřejmě s vědomím, že k ostatním oblastem objektivistické filosofie nebude moci být přihlédnuto. Nakonec i prostor pro kritiku v samotné objektivistické etice je tak rozsáhlý, že se budu věnovat jen skutečně nejdůležitějším bodům. Chtěl bych ukázat, že Nicolai Hartmann, *Randové* starší současník, svou kritikou scestí filosofické etiky obsáhl nepřímo i objektivistický racionální egoismus. Ačkoliv se Hartmann zabýval egoistickými koncepcemi jen z obecného hlediska, jsem přesvědčen že určité jeho závěry lze rozšířit i na objektivismus.

Považuji za důležité zmínit se o tom, jak je objektivismus prezentován. Měl jsem možnost se seznámit s jeho myšlenkami jak přímo z knih Ayn Rand, tak z knih jejích pokračovatelů. A to ať pokračovatelů řekl bych tvrdého jádra reprezentovaného Leonardem Peikoffem a jeho *The Ayn Rand Institute* (k tomuto objektivistickému proudu patří i český objektivista Jiří Kinkor), tak objektivistů kolem Davida Kelleyho a jeho *The Objectivist*

Center. Ayn Rand bývá označována za nejdezinterpretovanějšího autora historie. A pokud se podíváme na články, které k její filosofii byly publikovány na Internetu, nelze s tím než souhlasit. I když je objektivismus nejznámější v USA (členové The Ayn Rand Institute bývají respektovanými dotazovanými i na CNN), je možné si takovéto dezinterpretace přečíst i u nás. Příkladem mohou být články v elektronickém časopise E-logos v rozsahu od málo matoucích,^[2] až po zcela zjevné nesmysly,^[3] u kterých by i povrchní čtenář Ayn Rand bádala, jak se autor k takovýmto výročkům dostal. Což také dokazuje J.Kinkor ve své reakci na tento článek.^[4] Následující řádky jsou proto pokusem o kritiku toho, z čeho objektivismus skutečně vychází.

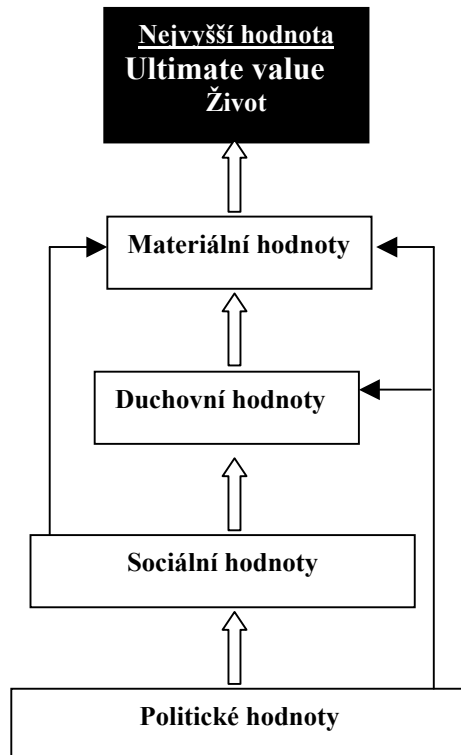
Obr.1 – Základní logická struktura objektivistické etiky

2. Etika a morálka

Objektivistická etika je etikou egoistickou, nebo jak sama říká - etikou racionálního egoismu. Nejprve je třeba uvést, že objektivismus nerozlišuje mezi etikou a morálkou: *Etika či morálka – tyto termíny zde budeme používat jako synonyma – je hodnotícím oborem.*^[5] Avšak *etika hledá kritérium dobra, které oněm pozitivním morálkám chybí.*^[6] Neboť jak uvádí Hartmann, existují různé druhy morálek, které si vzájemně i zcela odporují. My však nemůžeme tyto protiklady zamítnout, *oba členy mají své oprávnění, ...nemohou být libovolně zaměněny nebo nivelizovány.*^[7] Což zdůvodňuje tím, že: *Je jasné, že etika se nemůže k některému z těchto (protikladných) směrů stavět odmítavě, opomíjivě. Jakmile by některý vyloučila, stala by se sama partikulární, stranickou., nestála by nad platnými typy morálky, nýbrž vedle nich.*^[8]

Objektivisté však nemohou jinak než dát mezi morálku a etiku rovnítko, neboť to plyne z jejich hierarchie hodnot založené na životě jako nejvyšší hodnotě ^[9] (viz. dále). Pokud je totiž věc postavena takto, z Hartmannova pojetí vztahu etiky a morálky je zřejmé, že objektivisté musí všechny alternativy odmítnout, čímž se však nutně jejich etika stává pouhou morálkou, což nám hned v úvodu umožňuje nahlédnout proč teorie o životě jako nejvyšší hodnotě je neudržitelná.

3. Objektivistická modifikace „hartmannových“ egoistických koncepcí

Obr.2 – Logická struktura hodnot

Ospravedlnění egoismu je v případě objektivismu zřejmé z jejího pojetí hodnot, kdy nejvyšší hodnotou je život (obr.2).^[10] Usilování o tuto hodnotu již nemůže být prostředkem pro dosažení hodnoty vyšší.

Prozkoumejme tento výchozí bod egoistické etiky s pomocí Nicolaie Hartmanna, který se ve své knize Struktura etického fenoménu scestními filosofické etiky, v tomto případě etikou egoismu (a s tímto problémem spjatou etikou altruismu), zabývá.

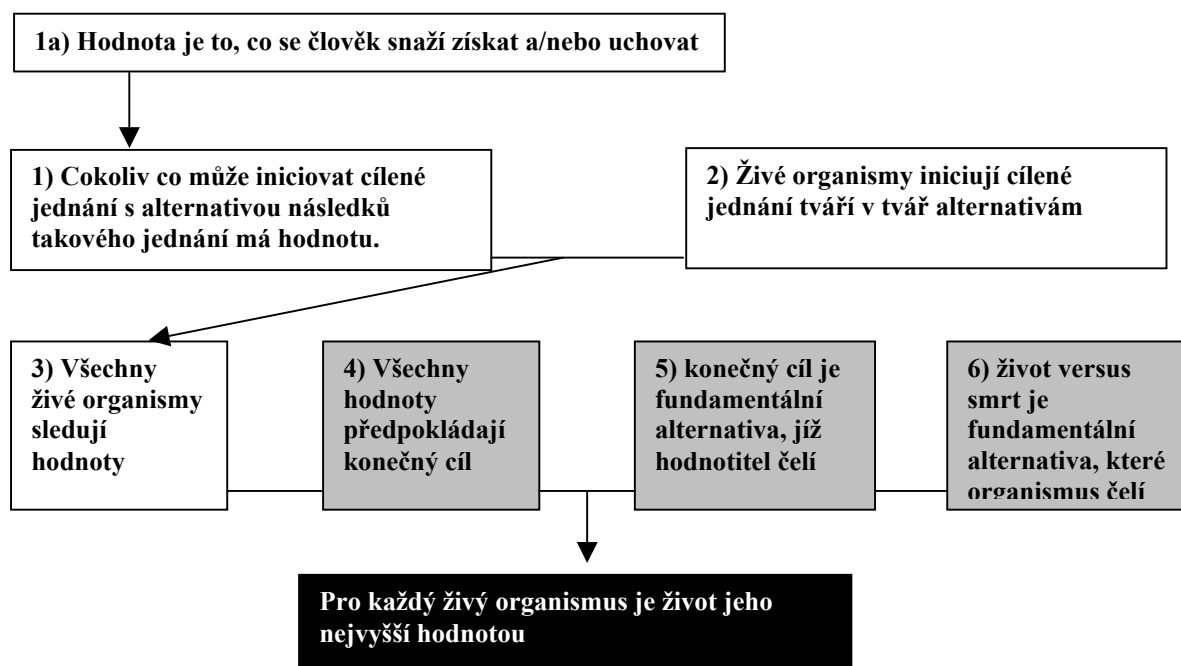
Jak tedy Hartmann chápe egoistické koncepce obecně: *Požadavky mají smysl jen tehdy, mohou-li být splněny. K tomu je potřebná aktivní síla v člověku, ke které se tyto požadavky mohou obrátit, tj. nějaká vzpruha, nějaký vzrušující základní motiv. Neboť veškeré lidské konání je „motivováno“.* Nejobecnější motiv může spočívat jen v podstatě toho „Já“, o

jehož konání jde. Základní tendencí „Já“ je však zaměření na sebe sama. V této tendenci tedy musí spočívat základní motiv veškerého určení vůle: sebezachování „Já“, „suum esse conservare.“^[11]

Objektivistická etika však vykazuje jisté odlišnosti od tohoto základního schématu, neboť k **Já se dostáváme až skrze poznání života jako nejvyšší hodnoty**. Proto musíme nejprve analyzovat jakým způsobem dochází objektivismus k prohlášení života za nejvyšší hodnotu. Až bude toto objasněno, budeme se moci vrátit k úvahám, které následně N. Hartmann k problému egoismu rozvíjí.

4. Život jako nejvyšší hodnota

Samo odvození života jako nejvyšší hodnoty je pak provedeno na základě určitých předpokladů, jak ukazuje obr.3 ^[12] (Základní logická struktura objektivistické etiky je uvedena na obr. 2. ^[13]) Objektivismus se při výkladu své etiky ptá po třech základních otázkách: *Za jakým účelem by měl člověk žít? Jakým fundamentálním principem by se měl ve svém chování řídit, aby toho účelu dosáhl? Kdo by měl mít prospěch z jeho chování?*^[14] Pomocí těchto otázek definují **nejvyšší hodnotu, primární ctnost a příjemce prospěchu**. Nejvyšší hodnotou je potom **život**, ctností **racionalita** a příjemcem prospěchu **Já**.

Obr.3 – Život a hodnota – induktivní důkaz (1,2,4,5,6 – pozorování živých organismů, biologie)

Své odvození začíná objektivismus otázkou po významu pojmu hodnota. Hodnota je poté definována jako *to, co se člověk snaží získat a/nebo uchovat (1a).*^[15] Následně se ptá po *hodnotě pro koho a za jakým účelem. Předpokládá entitu, která je schopna svým chováním dosáhnout cíle, k němuž existuje alternativy. Tam, kde neexistuje, nejsou žádné cíle ani*

hodnoty možné (1).^[16] Protože živé organismy iniciují cílené jednání tváří v tvář alternativám (2), dochází objektivismus k tvrzení, že všechny živé organismy sledují hodnoty (3) (výlučně deterministické bytosti sledují tzv. automatické hodnoty). Následuje bod (4), kde je tvrzeno, že všechny hodnoty předpokládají konečný cíl, o čemž však již lze s úspěchem pochybovat (viz. dále).

Objektivismus říká, že morálce předchází rozhodnutí žít. Život se pak stává cílem a morálka prostředkem k dosažení tohoto cíle. Člověk, který se rozhodne pro smrt se pak nachází mimo sféru hodnot. Na vznesenou námitku, že existuje i možnost sebevraždy odpovídají objektivisté takto: *[sebevražda] je oprávněná pokud život člověka – kvůli okolnostem mimo jeho kontrolu – je už dále nemožný. A jako příklad uvádějí vězně v koncentračním táboře. Neboť tehdy sebevražda nemusí znamenat filozofické odmítnutí života či reality..... Sebezničení za takových okolností může vyjadřovat zoufalý výkřik: Život člověka pro mne znamená tolik, že se nesmírím s ničím, co je pod jeho úroveň.*^[17]

Uvědomme si však, že **cíl, kterým je život, mohu splnit jen tehdy, pokud Já zůstává zachováno.** Avšak objektivismus ve výše uvedené citaci žádá sledování cíle způsobem, který v důsledku vede ke zničení Já! Jak mohu sledovat hodnotu život tak, že chci zemřít? **Nemohu zároveň v konání sledovat život a smrt!!!** Je zcela nepodstatné v jakých souvislostech („život“ v koncentračním táboře) toto rozhodování probíhá. Objektivismus tím, že provedl aplikaci vzorů z animální říše (viz. dále) si sám uzavřel cestu k takové argumentaci, kterou ve výše zmíněné citaci provádí. Život totiž postavil jako konečnou, nejvyšší a nepodmíněnou hodnotu. Argumentace výše uvedeným tvrzením je rozporem. **Nelze umírat pro hodnoty, u nichž smrt znamená popření našeho předchozího konání.**

Na další možnou námitku objektivistů o možnosti chápat život nejen jako biologickou existenci je pak již zcela jednoznačná odpověď: logická výstavba objektivistické etiky je vystavěna na pojmu života jako biologické existenci. Jakékoliv jiné interpretace pojmu život jsou v rozporu s dedukcemi, které byly z koncepce života jako nejvyšší hodnoty provedeny. Jiná argumentace je však závažnější: **Při zavedení nové interpretace pojmu život totiž schází objektivistům jakékoliv kritérium pro rozhodnutí o tom, co je možno za život považovat. Zde problém hodnot, který byl označením života za nejvyšší hodnotu zdánlivě vyřešen, vystupuje opět do popředí.**

5. Hierarchie hodnot a její nepřevoditelnost

Život jako nejvyšší hodnota je odvozen na základě analogie ke zvířecí říši. Považuji za chybné použít pro ospravedlnění života jako nejvyšší hodnoty animální vzory. Toto je nepřijatelný krok v objektivistickém odvozování. Přitom to vůbec neznamená, že vylučujeme člověka z evolučních vztahů. Objektivismus **nepředložil žádný důkaz převoditelnosti hierarchie hodnot** mezi svobodnou bytostí a deterministickou bytostí. Existuje nespočet empirických faktů, kdy dochází k popření tvrzení o životě jako nejvyšší hodnotě. Pokud přijmeme předpoklad, že člověk je svobodná bytost, máme před sebou zcela novou kvalitu, která se dosud v živočišné říši nikdy nevyskytla (je to zásadní zvrát, který je příčinou toho, proč člověk nutně nesleduje život jako nejvyšší hodnotu).

Jestliže totiž vzniká nová kvalita, není možné její pravé určení odvozovat analogií, její určení lze poznat jen z ní samé. Objektivismus vnucuje člověku tento zvířecí vzor, přičemž musí nutně tvrdit, že nová kvalita vyvinutá u člověka je v podstatě jeho

handicap vůči zvířecí říši, který tím, že jej nutí uvažovat s ohledem na dlouhodobé následky, mu bere onu jistotu správnosti kroků krátkodobě jednajících zvířat.

Samozřejmě objektivisté nikdy nemluví o handicapu, naopak tato filosofie je oslavou výjimečnosti člověka a jeho rozumu. Rozum je totiž pro objektivisty prostředek, kterým dosahují souznění s obecným vzorem fungování živočišné říše. Čili tím, že objektivisté staví takto vysoko rozum, souzní s mnoha jinými filosofickými koncepcemi. Pokud se ovšem podíváme na příčiny onoho ocenění rozumu, dobereme se k **fatálnímu paradoxu objektivistů: sledují rozum jako jedinou možnost naplnění zvířecích „hodnotových“ vzorů.**

6. Spor s environmentalismem – chybné pojetí rozumu

K nahlédnutí rozporu, který je v objektivistickém chápání rozumu, použijeme zdánlivě nesouvisející spor objektivismu a environmentalismu, resp. objektivistickou kritiku environmentalismu:

Nejprve je třeba říci, že objektivisté směřují ekologii s environmentalismem. Ekologie je nauka o vzájemných vztazích mezi organismem a prostředím. Je to tedy čistě pozitivní věda. Kinkorovo tvrzení: *Záměrně nezmiňuji tzv. ekology, protože se domnívám, že ekologii nelze oprávněně přiznat vědecký status jako samostatnému oboru s jasně vymezenou sférou výzkumu, která by ji odlišila od ostatních oborů*^[18] je naprosté nepochopení rozdílu mezi ekologií jako vědou a normativně smýšlejícími environmentalisty. Narozdíl od environmentalismu, což je *politické a etické hnutí, které se snaží zlepšit a chránit kvalitu přirozeného životního prostředí před škodlivými lidskými aktivitami*.^[19] Podobně smýšlí i další objektivista Michael Berliner z The Ayn Rand Institute: *Hrozbou pro lidstvo je ekologie*.^[20]

Ale koho se snaží environmentalismus chránit před škodlivými lidskými aktivitami – no samozřejmě, že člověka. Právě zde environmentalismus projevuje onu objektivisty tolik žádanou racionalitu, přesněji racionální egoismus (i když jistě nežádá stanovení života jako nejvyšší hodnoty). Snaží se zabránit krátkodobým výhodám, které se v důsledku mohou ukázat jako fatální. Tento spor objektivistů s environmentalisty by se dal odložit stranou s mávnutím ruky s poukazem na tvrzení proti tvrzení. Ale při podrobnější analýze tato zdánlivě banální záležitost **odhaluje velikou slabinu objektivismu: není vůbec schopn řídit své jednání s ohledem na dlouhodobé následky, pokud je toto jednání poměřováno životem jako nejvyšší hodnotou.** Neboť ty jsou tak nevypočitatelné, že lze zcela legitimně zastávat zcela protichůdná stanoviska (environmentalisté a objektivisté) a přitom argumentovat ze stejné pozice. Případná objektivistická námitka, že je důležité, aby člověk jednal podle maxima dostupných informací problém nijak neřeší.

Nikdy nebude dostatek informací, abychom mohli spolehlivě rozhodnout i mezi zcela protichůdnými stanovisky, která budou vycházet z téhož objektivistického výchozího bodu (život jako nejvyšší hodnoty). Jsem dokonce přesvědčen, že jen mizivý zlomek sporu alternativ by byl rozhodnutelný s jistotou – a to by byly ty, kdy jedna z alternativ by se explicitně vyjadřovala pro smrt. Pak by bylo možno spolehlivě říci, že druhá alternativa jednání je správná, neboť vede k zachování života. Tak by tomu ovšem bylo, pokud by se objektivismus držel skutečně koncepce života jako nepodmíněné hodnoty, ovšem tak tomu není.^[21] Objektivismu tak větev, kterou si pod sebou nařezával tvrzením o možnosti rozhodnutí mezi dvěma alternativami vycházejícími ze stejného bodu, přeřzl úplně: vzhledem

k tomu, že snahu o smrt lze u obj. interpretovat jako snahu o život, docházíme k jedinému možnému závěru: **objektivisté ZA ŽÁDNÝCH OKOLNOSTÍ nemohou rozhodnout ve sporu dvou alternativ, které vycházejí ze stejného bodu (života jako nejvyšší hodnoty).** Paradoxně tak objektivismus do svých stanovisek implicitně zabudoval *vševědoucího plánovače*, což jistě není skutečnost, která by jejich politické filosofii zakládala oprávněnost a která by pro ně byla žádoucí.

Objektivisté tedy mohou u jedince mluvit o neomezeném rozumu, a nechat jej podle toho jednat. Je však zcela nepřípustné, aby se stavěli do role soudce nad správností činů. Jejich princip (život jako nejvyšší hodnota) jim je totiž při rozhodování k ničemu. Konečně toto si i uvědomoval i **Hayek**, když tvrdil, že *nikdo neví kdo ví nejlépe co je v jeho zájmu*.

Cílem tedy nebylo obhajovat environmentalismus, ale poukázat na to, že pokud se zvolí život jako nejvyšší hodnota jako měřítko jednání, nelze mezi alternativami rozhodnout. **Hodnota která není v přímém vztahu k jednání (jako život) nemůže být měřítkem pro rozsouzení alternativ.** Další dedukce na tomto falešném objektivistickém obvinění environmentalistů je již pouhou neodůvodněnou spekulací.

Nyní, když je objektivistické obviňování environmentalismu zpochybněno, vidíme nesmyslnost jejich dalších tvrzení: *Myšlenky ekologů se veřejnosti dobře prodávají právě proto, že dopadají na „úrodnou“ půdu jisté morálky a filozofie, které ovládají tento svět. Je to zhoubná morálka altruismu, tj. sebeobětování, na niž ekologové skrytě či bezděky apelují, morálka, která odsuzuje vlastní prospěch, která požaduje, aby člověk hodnoty získával jen proto, aby je mohl obětovat.*^[22] (Upozorňuji, že zpochybněn byl princip obj. kritiky environmentalismu, nemůžeme mluvit, stejně tak jako objektivisté, za motivaci každého jednotlivého environmentalisty – to však ani v této chvíli není podstatné.)

7. Předporozumění etickým pojmům

Veškerá další argumentace objektivistické etiky je již jen derivátem této základní teze o životě jako nejvyšší hodnotě. Pokud například sledujeme hodnotu, která je neslučitelná s životem, je objektivismus schopný argumentovat pouze z této pozice. A jelikož je tato pozice jen čirou spekulací, to že empirická fakta svědčí proti ní ji ještě více znedůvěřhodňuje.

Objektivismus postupuje takto: na základě spekulativní teorie odvrhne určitý empirický fakt a vystoupí proti běžnému předporozumění. Postup by však měl být opačný. **Vyjít z faktu a jeho předporozumění a tento se snažit objasňovat.** Spíše se dá předpokládat, že teorie je správná pokud odpovídá předporozumění, než násilně konstruovat teorie z opaku. Předporozumění pojmům altruismus a egoismus je totiž takové, že to, že jednání probíhá skrze Já (jen Já je jednající) je automaticky předpokládáno. Předporozumění těmto pojmům však probíhá v jiné „vztažné soustavě“. Nad úroveň automatického jednání skrze Já, kterému se nelze vyhnout a nemůže být tedy předmětem etického zkoumání (toto jednání Já není egoismus) je oblast rozhodování mezi altruistickým a egoistickým.

Objektivismus však ztotožnil tuto nejnižší úroveň (úroveň kdy jedná Já) s egoismem, tak jak mu rozumíme díky předporozumění. Tímto úskokem pak došlo k tomu, že objektivismus může pojímat i altruismus jako egoismus.

Nemůžeme ale popřít tvrzení o nejvyšší hodnotě života a ponechat původní princip hierarchické výstavby. Hodnoty totiž, jak ukázal Hartmann, nejsou vystavěny tímto objektivistickým způsobem závislosti. **Pokud ukážeme výstavbu hodnot, ve které bude toto předporozumění akceptováno, zakládá to větší věrohodnost této teorie.**

V této souvislosti působí tristní ironií zavedení tzv. „omylu ukradeného pojmu“ (stollen concept fallacy), který spočívá v *použití pojmu vyššího řádu při současném popírání či ignorování jeho hierarchických kořenů, tj. jednoho nebo více pojmů, na nichž onen vyšší logicky závisí. Jde o intelektuální ekvivalent situace, kdy stojíte ve čtyřicátém patře mrakodrapu, a zároveň se chystáte dynamitem odpálit prvních třicet devět.*^[23] V jistém smyslu lze toto pojetí považovat za přínosné, při vysvětlování jevů je opravdu třeba mít na paměti, že **pokud redukuje vyšší na nižší (=pojmově vyšší, obecnější), dochází k překračování hierarchických vrstev. To samo o sobě je důležité například v oblasti vědy, problém však nastává, když tyto redukované jevy předkládáme člověku, který při praktickém jednání musí nutně respektovat hierarchickou vrstvu ve které se nachází.** Neboli jak píše Peikoff „...bez ohledu na to, co kdy objeví studium optiky, rozdíl mezi červenou a zelenou to nikdy neovlivní.“^[24]

Čeho se však dopustil objektivismus? Při zkoumání pojmů altruismus a egoismu ignoroval jejich pozici v hierarchii, která je dána předporozuměním a dopustil se právě oné redukce – tedy OMYLU UKRADENÉHO POJMU (objasnění viz dále).

8. Rozšíření Hartmannovy kritiky na objektivismus

Nyní se pokusím aplikovat Hartmannovy myšlenky na objektivistickou etiku racionálního egoismu, i když, jak je patrné z předešlého, objektivistická etika je svým způsobem specifická. Přesto jsem přesvědčen, že Hartmannovy kritické myšlenky jsou natolik obecné, že zahrnují i etiku objektivistickou. Přestože bylo ukázáno, že život není nejvyšší hodnotou, je třeba kritiku rozvíjet dále. Předvedeme další omyly vzniklé chybnou výchozí premisou o životě jako nejvyšší hodnotě způsobem, kdy na omyl nebudeme poukazovat s odkazem na chybnost této premisy, ale poukážeme na něj s upozorněním na určitá empirická fakta. Konkrétně na základě empirické zkušenosti předvedeme, že **jednání založené čistě na egoismu je umělý konstrukt, který je neudržitelný jak psychologicky, tak filosoficky.** Chybné předpoklady tak budou odhaleny, vedle poukazování na jejich chybnost o sobě, ještě z druhé strany, pomocí nesouladu s empirickými fakty.

Hartmann egoistickou etiku výstižně charakterizuje takto: *Všechny zdánlivě jinak utvářené motivy jsou jen dílčími projevy egoistické tendence. Každý jiný výklad je sebeklam. Poctivost a láska k lidem nejsou v základě primárními postoji k jiným lidem, nýbrž jsou správně pochopeným egoismem.* A dále: *Předností každé takové teorie je obdivuhodná jednoduchost a průhlednost morálních fenoménů. Je zde jednotný morální princip, jednotný systém všech podřízených hodnot, ať vnějších (hodnot statků) nebo hodnot samého lidského chování (hodnot ctností)*^[25]

Příčemž však již na racionální egoismus objektivismu nelze vztáhnout Hartmannovo tvrzení o egoismu jako přírodním zákonu a tudíž člověku nesvobodnému, deterministickému. Toto vylučuje objektivistická koncepce života jako nejvyšší hodnoty a jednání v souladu

s dlouhodobými důsledky. Skrze ni se teprve dostáváme k ospravedlnění Já jako jediného oprávněného příjemce prospěchu z jednání.

Skutečnost že máme co do činění s *obdivuhodnou jednoduchostí a průhledností morálních fenoménů* je umožněna *grandiózním zastřením problému* (Hartmann). Neboť jak dále píše Hartmann: *Egoistická teorie říká, že přitom (při obětování se pro „dobrou věc, pozn.) hledám jen své vlastní „uspokojení“(Ale) Uspokojení není předmětem chtění, nýbrž pouze psychologickým průvodním jevem dosažení cíle. „Něco chci“ znamená totéž jako „uspokojí mne, bude-li toho dosaženo“. To, že vůle směřuje k uspokojení je tautologická věta..... Příkaz nemá smysl tam, kde se něco děje automaticky, nutně. Zde tedy nemůže být v žádném případě bod v němž vznikají příkazy, normy, hodnoty.*^[26]

Avšak objektivisté hlásají racionální egoismus jako alternativu k egoismu takzvaně krátkodobému (to je ten jejich omyl ukradeného pojmu, ne tedy že by vycházeli z hierarchicky nižšího, ale že položením života jako nejvyšší hodnoty se fakticky s tímto hierarchicky nižším odůvodněním, které nabízí Hartmann pro egoistické etiky obecně, ztotožnili). Je to jednání, které je krátkodobě v zájmu života a které se ukáže z dlouhodobého hlediska jako akt jednání proti němu. Ono grandiózní zastření problému je v oné snaze považovat rozum za skutečně spolehlivého rádce.^[27] Nikdy nemohu vědět, co skutečně je v zájmu života z dlouhodobého hlediska a co ne. Mohu to vždy vědět více či méně přesněji. Život jako měřítko hodnoty se pak stává skrze svou egoistickou teorii nepoužitelný.

Proto pak je možné souhlasit s Hartmannem, když říká: *...tato teorie do sebe přijímá celou řadu etických hodnot a činí z egocentrismu jen obecnou formu podřízení se pod tyto hodnoty.*^[28] Potom totiž můžeme všechno lidské jednání vysvětlovat jako skrytě egoistické (včetně altruistického), přičemž jisti si správností svého jednání nemůžeme být nikdy a proto život jako vodítko a měřítko lidského konání je bezcenné (mimo to, že je mylné).

9. Altruismus a egoismus jako konstitutivní součásti dvojjediného fenoménu

Nyní přistupme k poslednímu kroku kritiky objektivistické etiky, a to kritiky založené na empirických faktech. I kdyby vše, co bylo dosud řečeno, nezaznělo, skutečnost sama odvrhuje koncept egoistické etiky jako neodpovídající realitě.

Hartmann začíná položením si základní otázky: Jak je našemu vlastnímu vědomí dán „druhý“ člověk? Ptá se po nitru, nikoli po tom, co vidíme a slyšíme. Východiskem jsou mu dvě teorie. První říká: *Veškeré pochopení cizího vědomí se pak děje podle zkušenostní analogie vlastního vědomí.*^[29] Za slabost tohoto pojetí považuje Hartmann neschopnost vyložit vědění o neanalogickém. Druhá teorie předpokládá nějaký morální „smysl“, nějaký orgán pro cizí étos.

Zároveň si však uvědomuje, že předpoklad tohoto orgánu je vysoce *metafyzický a nadbytečný, když si uvědomíme, že existuje také morální zkušenost, ba že naše morální chápání cizí osoby roste s růstem našeho vlastního morálního života.*^[30]

Hartmann nachází východisko v syntéze těchto dvou krajních stanovisek. Předpokládá smyslově zprostředkovanou zkušenost zároveň s dalekosáhlým psychickým apriorismem. Sám Hartmann k tomu říká: *O subjektivitě jako takové, o onom „Já“ v cizím vědomí, které všemu zkušenostně zjištěnému smýšlení teprve dává personální ráz, nepochybně nemáme*

zkušenost (v přísném smyslu), nýbrž ji předpokládáme. Zde se takřkajíc můžeme dotknout psychického a priori. Anebo bychom měli raději říci: a priori etického? soud před vědomým soudem, který oduševňuje tělesnou jevovou formu a vidí v ní osobu. ^[31] Morálně apriorní je tedy podle Hartmanna ve vztahu s morálně aposteriorním. Proto pak mluví ve vztahu k ostatním lidským bytostem nejen o *vcítění* ale současně s ním i o *zpětném vcítění*.

V této souvislosti se domnívám, že **tento dvojjediný akt lze vztáhnout na všechny živé bytosti, přičemž vztah je tím silnější, čím blíže je živý organismus člověku ve stromu evoluce.** Toto je podle mého dobře ověřitelné každodenní zkušeností vztahu člověka a zvířete. A právě zde je možno vidět nedostatky objektivistické teorie egoismu zcela zřetelně. Proto pak vidíme onen despekt ke zvířatům a vůbec k životnímu prostředí, který je pro objektivismus tak příznačný. Je to nutný důsledek chybných předpokladů, které pak vedou k rozporům s realitou (proti nimž objektivismus sám paradoxně bojuje.) Objektivismus se inspiruje živočišnou říší neodůvodněnými analogiemi (přenos hierarchie automatických hodnot) v neanalogických oblastech a tam, kde jsou vztahy člověka s živočišnou říší (vcítění a zpětné vcítění) zcela zjevné, je záměrně popírá.

Neboť jak dále uvádí Hartmann: *Teprve vzájemným působením obou je tvořeno vědomí vnitřního morálního světa. Toto vědomí je však jakožto FENOMÉN právě tím, co je DÁNO, a KAŽDÉ VYJMUTÍ JEHO KONSTITUTIVNÍCH SOUČÁSTÍ JE ABSTRAKCI, umělou teoretickou izolací. IZOLOVANÉ VĚDOMÍ „JÁ“ JE TEORETICKÝ ARTEFAKT. Všechny aporie takových teorií jsou umělými aporiemi, jsou stejně vykonstruovány jako aporie izolovaného ALTRUISMU.* ^[32] V této souvislosti jsou zajímavým dokladem tohoto tvrzení romány Ayn Rand. Jak *Atlas Shrugged*, tak především *The Fountainhead* (Zdroj) ukazují, jak ve skutečnosti tento artefakt vypadá, pokud se aplikuje na „všední život“. (Je však nutno poznamenat, že romány Ayn Rand poukazují na egoismus z důvodu osvětlení filosofických stanovisek zcela záměrně jednostranně a nelze z toho odvozovat nic pro kritiku objektivistické etiky.)

Hlavním přínosem Hartmannovy koncepce je jeho pojetí etického fenoménu jako **syntézy** altruismu a egoismu, kdy oba mají v člověku samostatné kořeny, neboť: *Člověk je svým lidstvím hluboce identický s druhým člověkem, přesto však současně nezrušitelně neidentický..... „Já“ a „Ty“ jsou oba subjektem i objektem..... Teprve z metafyzického protějšku osoby vzniká reálný etický vztah, situace, ze které teprve vyplývá rozhodnutí a jednání.* ^[33]

Tato kritika objektivismu je následně pro objektivistický racionální egoismus zcela zničující, protože dokáže vysvětlit proč jsou egoistické teorie tak úspěšné v argumentaci ve prospěch Já, na druhé straně proč jejich teorie selhává před fakty (především psychologickými.) Není zde nutné popřít vše na čem objektivismus staví, stačí však jen dát jejich tvrzení do správných souvislostí (pro objektivistickou etiku to má však fatální důsledky.) *Egoismus je o sobě něčím dobrým, i když zajisté není „dobrem“.* ^[34]

Interpretace altruismu a egoismu, jak ji předvádí Hartmann, je pak o to přesvědčivější, že je v souladu s předporozuměním těmito dvěma pojmy.

10. Hartmannovo pojetí hierarchie hodnot

Zásadní význam pro pochopení hierarchie hodnot skrze pochopení egoismu a altruismu a místa, které jim skutečně náleží, mají následující Hartmannova slova, kterými se zpětně vracíme tam, kde jsem svou esej o racionálně-egoistické etice začal – ke kritice života jako nejvyšší hodnoty:

Vyšší hodnota se „nevyvíjí“ z nižší, jen její realizace je podmíněna realizací nižší hodnoty. Nižší hodnota zůstává bez vyšší hodnoty prázdná, bezobsažná. Své naplnění, svůj smysl nemá v sobě, nýbrž v hodnotě vyšší. Její realizace tenduje dále nad ni a nad sebe, takřka „sahá“ po vyšším hodnotovém obsahu a reálný proces přechází zdánlivě bez přerušení v jinak zaměřená proces.

Nad reálnou závislost toho, co je hodnotné ve vyšším smyslu, na tom, co je hodnotné v nižším smyslu, se zřetelně nadřazuje ideální závislost ve vztahu samých hodnot: závislost hodnot nižších na hodnotách vyšších. Tento vztah je čistě axiologický základní vztah. Prosvítá všude skrze reálný vztah závislosti a je poznatelný z něho samého. Také pro egoismus je rozhodující, že hodnotový cit každému říká, že egoismus je hodnotou nižší a altruismus je hodnotou vyšší. Zde máme před sebou in nuce problém hierarchie hodnot.^[35]

Ideální závislost se pak projevuje v případech, kdy člověk například kvůli spravedlnosti hladoví, nebo dokonce zemře.^[36]

Neoprávněnost zavedení tzv. nejvyšší hodnoty vysvětluje J. Charles King^[37]: *Existence hodnot je možná i bez nejvyšší hodnoty. Musí ovšem být nějaké nejvyšší hodnoty, ale Randová toto chybně interpretuje tak, že musí existovat nejvyšší hodnota. Přitom může být jednoduše systém hodnot, kde jakýkoliv počet hodnot bude nejvyšších, tzn. bez toho, že by některá z nich byla prostředkem k nějaké jiné nejvyšší hodnotě.*

Na možnou námitku, že při konfliktu dvou hodnot musíme rozhodnout pomocí hodnoty vyšší odpovídá ve svém eseji^[38] John Ku : *Pokud zjistím, že upřednostňuji n jednotek x před jednou jednotkou y, potom mám způsob rozřešení jakéhokoliv konfliktu, který může nastat mezi mými dvěma hodnotami x a y. Přičemž tento způsob řešení konfliktů mezi hodnotami nachází své praktické uplatnění nejzjevněji v ekonomii.*

11. Závěr

Randové nejvýznamnější román – Atlas Shrugged – skrývá ve svém názvu jistou symboliku. Randová jí znázorňuje pozici racionálního (objektivisticky) uvažujícího člověka ve světě zmítaném „iracionální altruistickou filosofií“ a subjektivismem. Tento člověk se osvobozuje tak, že odmítá svou produktivní činností napomáhat fungování iracionálního světa a ponechá jej vlastní zkáze. Toto odmítnutí je symbolicky znázorněnou paralelou k obru Atlantovi, který se rozhodne pokrčit rameny a odhodit svět, který si nezaslouží, aby byl dále nesen na jeho ramenou.

Je smutnou ironií, že Randová srovnává situaci racionálního člověka se situací Atlantovou. Skutečně odpovídajícím způsobem vystihla paralelu mezi člověkem a obrem po formální stránce. Nikoliv však po obsahové. Objektivismus si tak pro člověka osobuje právo být „noselem klenby nebeské“ bez ohledu na to, že je to místo, které mu nenáleží a

z podstaty jeho konstituce nemůže náležet. Objektivistický člověk je totiž plně určen vědomím. Nevědomí je jen vědomím ovlivnitelná nepodstatná součást člověka. Poté může člověk zaujmout téměř místo Boha, což také vysvětluje zarytý ateismus objektivistů.

Jak však ukázal **C.G.Jung** – **vědomí jsou jen roztroušené ostrůvky plující v oceánu nevědomí**. A jakákoliv snaha stavět lidské vědomí do pozice nejvyšší autority se mívá účinkem: *Vědomí se dá drezírovat jako papoušek, nevědomí však nikoli. Proto také sv. Augustin děkoval Bohu, že jej nečinil odpovědným za jeho sny. Nevědomí je něco psychického, co se dá jen zdánlivě – a pak ke škodě vědomí – vycepat. Vymyká se a bude se vymykat každé subjektivní libovůli, je součástí přírody, která se nedá vylepšovat či kazit, oblastí přírody a jejího tajemství, jemuž můžeme jenom naslouchat, ale nemůžeme je ohmatat.*^[39] Což je mimo jiné důkazem toho, že etika nemůže být subjektivistická, v člověka se „cosi“ vzpírá – je to něco, co má velkou sílu a nemůže být jen libovolným rozhodnutím vědomí ignorováno.

Objektivismus však přesto, že jeho etika je objektivistická, svou objektivitu nezakládá na skutečné reflexi člověka, ale na uměle, zvenčí naroubované, mylné konstrukci o životě jako nejvyšší hodnotě a egoismu jako jedině platné morálce. Proto pak, i když objektivistická etika není subjektivní, je v rozporu se skutečností. **Důsledný objektivista je pak nutně jen neustále kalkující fanatik, protože jeho přirozenost (jako člověka), na které se mylně domnívá že staví, je proti němu. Proto nemůže naplnit svou teorii jinak, než nepřetržitým vědomým bojem proti vlastnímu nevědomí.** Neboť jak říká Hartmann – *... vymyšlené nad člověkem nemá moc. Nemá sílu k tomu, aby přesvědčilo jeho cit, aby určilo jeho skutečné, cítící vědomí hodnot a aby je nejniterněji přeorientovalo. Neboť vědomí hodnoty, nechť je to jinak cokoli, je v prvé řadě cítěním hodnoty, primárním, bezprostředním stykem s hodnotným. Ukázalo se, že cítění hodnoty nelze bez odporu předělat něčím vymyšleným, že má v sobě něco nepoddajného, co nelze zmást, co má svou vlastní podstatu, vlastní zákon, vlastní orientaci v hodnotách.*^[40]

Objektivismus se svou chabou znalostí psychologie staví na domněnce, že vědomě s pomocí rozumu je možné „poroučet nevědomí.“ Toto **nikdy nemůže obhájit, neboť veškerá empirická fakta svědčí proti němu**. Jakékoliv snaha člověka o opak je pak jen popíráním reality, o níž objektivisté tak rádi mluví ve vztahu k ostatním.

Jaké tedy náleží místo Ayn Rand a objektivismu? Jsem přesvědčen, že Ayn Rand byla dobrá spisovatelka a její romány patří k mým oblíbeným. Skvělým způsobem v nich poukázala na důležitost egoismu v lidském životě. Pokud však jde o prezentaci tohoto problému z filosofického hlediska, je to pohled velice zjednodušený a zároveň logicky neobhajitelný.

Objektivismus selhává jak v teorii, tak v praxi. Jaké důsledky plynou pro objektivistickou filosofii z tvrzení samé Ayn Rand, že jediná chyba v jejím systému boří celou filosofii, je zřejmé.

Vraťme se ale k paralele k Atlantovi. **Objektivismus omezil člověka jen na jeden rozměr daný jeho rozumem. Na něm vybudoval falešnou vizi úžasných perspektiv, které však mohl nabídnout jen za cenu popření a diskreditace dalších lidských rozměrů. Místo aby hledal velikost člověka v jeho rozmanitosti a složitosti, vybral si jen to, co zapadalo do jím zkonstruovaného schématu. Obtížil jej tak nebeskou klenbou, jejíž tíha drtí spolu s člověkem i jeho objektivistickou osudovou domyšlivost.**

-
- [1] Nicolai Hartmann: Struktura etického fenoménu, Academia, Praha 2002, str. 30
- [2] Jakub Novotný: Beruška a učení Ayn Randové, E-LOGOS, 1999
<http://nb.vse.cz/kfil/elogos/epistemology/Novot1-99.htm>
- [3] Ing. Jan Vorlíček: Objektivistická teorie pojmů - kritické zhodnocení významu, E-LOGOS, 1999
<http://nb.vse.cz/kfil/elogos/epistemology/Vorlic1-99.htm>
- [4] Jiří Kinkor: Odpověď kritikovi objektivistické epistemologie, 2002
<http://www.objektivismus.cz/pages/archiv/JiriKinkor/clanky/vorlicek.html>
- [5] Leonard Peikoff, Objektivismus – Filozofie Ayn Rand, Berlet, Přerov 2001, str. 210
- [6] Nicolai Hartmann: Struktura etického fenoménu, Academia, Praha 2002, str. 62
- [7] Nicolai Hartmann: Struktura etického fenoménu, Academia, Praha 2002, str. 65
- [8] Nicolai Hartmann: Struktura etického fenoménu, Academia, Praha 2002, str. 65
- [9] přívlastek nejvyšší zde značí hodnotu, která již není prostředkem pro jinou hodnotu, je tedy hodnotou základní, fundamentální, nejvyšší
- [10] W.Thomas, D.Kelley, The Logical Structure of Objectivism (e-book), 1999
<http://www.objectivistcenter.org/objectivism/objectivism-lso.asp>
- [11] Nicolai Hartmann: Struktura etického fenoménu, Academia, Praha 2002, str. 95
- [12] W.Thomas, D.Kelley, The Logical Structure of Objectivism (e-book), 1999
<http://www.objectivistcenter.org/objectivism/objectivism-lso.asp>
- [13] W.Thomas, D.Kelley, The Logical Structure of Objectivism (e-book), 1999
<http://www.objectivistcenter.org/objectivism/objectivism-lso.asp>
- [14] Leonard Peikoff, Objektivismus – Filozofie Ayn Rand, Berlet, Přerov 2001, str. 210
- [15] The Virtue of Selfishness, „The Objectivist Ethics“, s. 13
- [16] The Virtue of Selfishness, „The Objectivist Ethics“, s. 10
- [17] Leonard Peikoff, Objektivismus – Filozofie Ayn Rand, Berlet, Přerov 2001, str. 249
- [18] Jiří Kinkor: Příroda bez člověka?, 2001
http://www.objektivismus.cz/pages/archiv/JiriKinkor/komentare/priroda.html#_ftn1
- [19] Encyclopedia Britannica
- [20] Michael Berliner: Proti ekologii, z ang. originálu „*Against Environmentalism*“ přel. V. Kryžánek, 2001
<http://www.objektivismus.cz/pages/archiv/ARI/protiekologii.html>,
- [21] Jak již bylo uvedeno v předchozím textu, objektivismus odvozuje svůj systém na základě pojetí života jako pouhé biologické existence. Aby však byla z tohoto chybného výchozího bodu udržitelná východiska, musí dodatečně redefinovat pojem život, čímž však bourá systém, který je vystavěn na jiném původním pojetí života, ba co víc, redefinování pojmu život je provedeno nepřipustně bez kritéria rozhodnutí co v takové definici života má být obsaženo. V souvislosti s definicemi je pak zajímavé objektivistické odsouzení člověka, který nepoužívá svůj rozum, jako subhumánního. **Objektivismus totiž vychází z klasické definice člověka: ZOON LOGON ECHON, přičemž by se člověk měl spíše definovat jako „živočich mající kapacitu k rozumnému jednání.“**

-
- [22] Jiří Kinkor: Příroda bez člověka?, 2001
http://www.objektivismus.cz/pages/archiv/JiriKinkor/komentare/priroda.html#_ftn1)
- [23] Leonard Peikoff, Objektivismus – Filozofie Ayn Rand, Berlet, Přerov 2001, str. 145
- [24] Leonard Peikoff, Objektivismus – Filozofie Ayn Rand, Berlet, Přerov 2001, str. 197
- [25] Nicolai Hartmann: Struktura etického fenoménu, Academia, Praha 2002, str. 95
- [26] Nicolai Hartmann: Struktura etického fenoménu, Academia, Praha 2002, str. 97
- [27] **V této souvislosti je pak zajímavé uvést názor Immanuela Kanta, který píše: *Neboť ačkoliv rozum není zcela způsobilý, aby bezpečně vedl vůli, pokud jde o její předměty a uspokojování všech našich potřeb (ty zčásti sám rozmnožuje), ke kterémužto účelu by daleko bezpečněji vedl vrozený přirozený instinkt. Kant opět používá onu nepřipustnou a neodůvodněnou analogii se zvířaty, což ho pak vede k fantastickým závěrům o rozumu, jehož pravým určením je utvářet vůli nikoli jako prostředek k jinému účelu, nýbrž jako dobrou vůli samu o sobě.***
Immanuel Kant : Základy metafyziky mravů (e-text)
- [28] Nicolai Hartmann: Struktura etického fenoménu, Academia, Praha 2002, str. 97
- [29] Nicolai Hartmann: Struktura etického fenoménu, Academia, Praha 2002, str. 99
- [30] Nicolai Hartmann: Struktura etického fenoménu, Academia, Praha 2002, str. 99
- [31] Nicolai Hartmann: Struktura etického fenoménu, Academia, Praha 2002, str. 100
- [32] Nicolai Hartmann: Struktura etického fenoménu, Academia, Praha 2002, str. 101
- [33] Nicolai Hartmann: Struktura etického fenoménu, Academia, Praha 2002, str. 102
- [34] Nicolai Hartmann: Struktura etického fenoménu, Academia, Praha 2002, str. 103
- [35] Nicolai Hartmann: Struktura etického fenoménu, Academia, Praha 2002, str. 104
- [36] doc.J.Pavlík : konzultace k přednášce Axiologie, VŠE 2002
- [37] The Philosophic Thought of Ayn Rand, Den Uyl and Rasmussen, ?
- [38] John Ku, Objections to Objectivism - A Critique of Ayn Rand's Ethics (e-book), 2001
<http://www.students.uiuc.edu/~johnku/TOC.html>
- [39] C. G. Jung: Člověk a duše, Academia, Praha 1995, str. 35
- [40] Nicolai Hartmann: Struktura etického fenoménu, Academia, Praha 2002, str. 71